

Vzdělaní právníci Václava II. začali rozlišovat mezi sférou **přímého králova panování** – tzv. *dominium speciale* – a **sférou jeho nepřímého vlivu** – tzv. *dominium generale* –, v níž král sice vykonává práva nad všemi obyvateli země, avšak za spolupráce šlechty. Také její postavení se zinstitutionalizovalo, neboť hlavním mluvčím jejich zájmů se stal **zemský soud**, který byl zároveň i nejvyšší soudní instancí v Čechách. Výrazem nového správního fungování i právního stavu se staly také **zemské desky**, založené někdy kolem r. 1278, do nichž se zapisovaly prodeje a koupě nemovitostí a výsledky soudních pří.

Obdobně jako u šlechty se stále více na úkor vlivu konkrétních osob prosazovala úloha institucí i v církevní správě, i když zde se tento trend více prosazuje až ve století následujícím.

Vznik měst a jejich úloha ve společnosti

Král a města Král ve snaze o udržení svého vlivu na šlechtu nachází společenství i ve **městech**. Právě ona se stávají jazyčkem na politických vahách mezi zeměpánem a šlechtou. Král byl prvním zakladatelem měst a vedle **ohledů hospodářských** jej přitom vedly i **zájmy politické**: založení Českých Budějovic v srdci jihočeské vítkovské domény je toho příkladem nejnázornějším. Města však ve 13. století ještě nemohla být skutečnou samostatnou politickou silou; mohla být právě jenom vhodným a účinným nástrojem v boji silnějších stran. Svědčí o tom i tzv. **magna charta českých měst**, tj. obecné privilegium, jež jim vydal Václav II. r. 1285 a jímž chtěl jednak zkonsolidovat stát po předchozí krizi a jednak posílit moc a sílu měst právě jako protiváhy šlechty.

Počátky českých měst 13. století je obdobím vzniku českých měst a stabilizace jejich sítě a poměrů v nich. Sice již v předchozím století můžeme nalézt u některých velkých podhradí či trhových osad náznaky toho způsobu života, který bude typickým pro města, chybí tu však prozatím to podstatné, co ze sídliště činí středověké město: totiž systém **právních norem**, které na smluvním principu vymezují vzájemný vztah jeho zakladatele (majitele) a městské komunity. Prvními zakladateli měst byli u nás **panovníci**: Přemysl Otakar I. založil celkem 13 měst, jeho stejnojmenný vnuk již okolo padesáti. Za vlády Václava I. začaly města zakládat i jiné vrchnosti; vznikala tak i tzv. **poddanská města**. Mezi zakladatele měst se vřadila i církev: církevní založení měly např. Kladruby či Chomutov.

Městská privilegia První **městská privilegia** se v Čechách i na Moravě objevují až ve 20. letech 13. století (Uničov, Opava,

Hradec Králové). Vzorem pro tato privilegia byly obdobné právní normy německé, do českého prostředí bylo přenášeno jak severoněmecké **právo magdeburské**, tak i jihoněmecké, tzv. **švábské zrcadlo**. Prvním z nich se řídila severočeská, moravská a slezská města, druhé bylo základem například městských práv Starého Města pražského a mnoha dalších měst v jižní polovině Čech a Moravy.

I proces vzniku českých měst byl shodný se způsobem, jakým vznikala v ostatních částech západní a střední Evropy.

Důvody zakládání měst Nejblíže k tomu, aby se mohla stát městy, měla **velká podhradí**, ležící pod vrchnostenskými rezidencemi a zpravidla mající také značnou hospodářskou váhu. V českém případě vznikla tímto způsobem Praha, respektive Staré Město pražské, Litoměřice, Žatec, na Moravě pak Brno.

Prakticky shodné možnosti měla i **velká tržní a řemeslnická střediska**, ležící na křižovatkách obchodních cest. A také ta – z nich jmenujme alespoň Uherské Hradiště – se v českých zemích městy skutečně stávala.

Založení „**na zeleném drnu**“ bylo třetí možností. Již jednou vzpomenuté založení Českých Budějovic, o století později pak Nového Města pražského anebo také již předtím Malé Strany, odkud bylo vysídleno dosavadní obyvatelstvo, ukazují, že v tomto případě se mísily zájmy politické, hospodářské i reprezentační.

Pojem města Město je a také ve středověku bylo **živým sociálním i stavebním organismem**. Nemůže proto překvapovat, že způsob jeho vzniku i proces růstu se zpravidla také odráží na jeho vzhledu. Vzniklo-li na místě staršího osídlení, má jeho jádro vždy typickou neuspořádanou zástavbu staršího typu, zatímco jeho nové čtvrti jsou již uspořádány podle jednotného plánu. S ním se pak setkáváme v celé ploše města u měst vzniklých třetím způsobem. Sociální dynamiku dodávala městům i jejich práva, která vydělovala obyvatele měst z masy venkovského obyvatelstva. Soubor **městských práv** byl dosti pestrý, avšak největší počet výsad se dotýkal práv svobodného pohybu měšťanů a jejich práva svobodného disponování s vlastním movitým i nemovitým majetkem. Z hlediska města jako celku bylo významné právo společné ochrany a především komplex práv obchodních a výrobních.

Horní města Na dosud neosídlených místech byl zakládán i specifický typ měst, jež měla právě v Čechách ve století posledních Přemyslovců sehrát nesmírně závažnou roli – **města horní**. Vznikala tam, kde byla nalezena ložiska drahých kovů. Mezi českými městy